

کارکرد شعر انقلاب در رادیو

● روزبه فروتن پی
نویسنده رادیو

کودکان یا نوجوانان دارد و بیشتر به زبان گفتار نوشته می شود. برنامه های ادبی، بیشتر به زبان نوشتاری فخیم، همراه با کلمات و عباراتی نوشته می شوند که از تخیل و عناصر شاعرانه زبان سرشارند. برنامه های معارف نیز بیشتر به زبان نوشتار با کلمات و عباراتی که محتوای دینی دارند، نوشته می شوند و براساس ماهیت دینی بودنشان، کاربرد کلمات عربی در آن بسیار است. برنامه های دیگر نیز هر کدام نوشتار مربوط به محتوای خود را می طلبند.

محتوای یک برنامه رادیویی، نوع نوشتار را تعیین می کند. به عبارت دیگر، شکل و ساختار نوشتار یک برنامه رادیویی با توجه به محتوای آن ایجاد می شود. «محتوا» فقط تعیین کننده نوشتار یک برنامه رادیویی نیست، بلکه محتوا نقش تعیین کننده (محوری) دارد. اصولاً محتوا در یک برنامه رادیویی، نوع نوشتار، نوع موسیقی، ساختار، موضوع، عوامل برنامه و حتی نوع مخاطب را تعیین می کند. برای مثال، اگر محتوای یک برنامه، «تحلیل و بررسی شعر دفاع مقدس» باشد، زیرمجموعه زیر را در روند تولید و پخش آن برنامه ایجاد می کند:

نوع موسیقی: سنتی ایرانی (تکنوازی تار، سه تار، کمانچه، سنتور و... هم نوازی نی و تنبک، تار و تنبک، سه تار و تنبک و...)، پیانوی ایرانی، استفاده از قطعات موسیقی ایرانی که بیشتر جنبه حماسی دارند و...

نویسنده: باید شخصی باشد که به طور کامل با زوایای گوناگون و جریان های شعر انقلاب و ادبیات و همچنین شعر دفاع مقدس آشنا باشد و توانایی تحلیل و بررسی شعر و ادبیات امروز را داشته باشد.

تهیه کننده: باید کسی باشد که با شعر امروز، آشنا بوده، دستگاه های موسیقی سنتی ایرانی را بداند و از تلفیق شعر و موسیقی مطلع باشد.

گوینده: باید آشنا با شعر معاصر و شعر انقلاب باشد، صدای او برای گویندگی در برنامه های ادبی مناسب بوده، بتواند به راحتی

در این اصل که «رادیو رسانه ای فراگیر است» نباید تردید کرد. اما چه لوازمی موجب فراگیر شدن این رسانه شده اند؟! محتوا؟! کیفیت صدا؟! مخاطب؟! موسیقی؟! افکت؟! روش خواندن یا اجرای نوشتار؟! و یا...؟! حقیقت این است که تمام این موارد چون حلقه های زنجیر، به هم پیوسته اند و در کیفیت و مطلوبیت برنامه ها نقشی اساسی ایفا می کنند.

رادیو، رسانه ای «گفتاری» است، اما کیفیت برنامه هایش وابستگی بسیاری به «نوشتار» آن دارد، تا آنجا که ساخت و پخش یک برنامه با کیفیت، بدون «نوشتار مطلوب» امکان پذیر نیست. اگر یک برنامه رادیویی را به پل تشبیه کنیم، نوشتار (تکست) را باید پایه های اصلی این پل بدانیم؛ زیرا نوشتار، رابطه مستقیمی با مخاطب، محتوا و موضوع دارد. هر برنامه رادیویی، نوع نوشتار و نگارش خاص خود را می طلبد. برای مثال، برنامه های کودک و نوجوان، نوشتاری ساده و مناسب با سن و سال و تخیل رنگارنگ

تکیه‌ها و تأکیدهای شعر نیمایی و سپید و کلاسیک امروز را رعایت کند.

گزارشگر: باید آگاه به ادبیات معاصر و شعر امروز باشد، توانایی تجزیه و تحلیل سؤال‌های مطرح شده در این زمینه را داشته باشد و بتواند با کارشناس برنامه، درباره عناصر مختلف شعر دفاع مقدس و مباحث ادبی مربوط به آن صحبت کند.

کارشناس: باید آگاه و مسلط بر ادبیات امروز و شعر انقلاب و شعر دفاع مقدس باشد.

صدابردار: باید تجربه کافی در کار صدابرداری برنامه‌های رادیویی داشته باشد.

سردبیر: باید مانند کارشناس، آگاه و مسلط بر ادبیات انقلاب و شعر دفاع مقدس بوده، توانایی ویراستاری نوشتار و پرورش موضوع‌های مختلف شعر دفاع مقدس را دارا باشد.

مخاطب: ادب‌دوستان، شاعران، نویسندگان، خانواده شهدا (آنان که اهل مطالعه و اهل ادب هستند) و...

در برنامه‌های رادیویی، به خصوص در برنامه‌های ادبی و معارف، شعر، نقش تعیین‌کننده‌ای در زیبایی نوشتاری، گفتاری و ایجاد زیبایی موسیقایی (هارمونی) دارد. امروزه در تمام برنامه‌های رادیویی، حتی در اجتماعی‌ترین برنامه‌ها از شعر استفاده می‌شود. این کارکرد تا بدان جاست که حتی در برنامه‌های

حراکت نوین در ادبیات امروز ایران، برخلاف

تصور عامه مردم، تنها به شعرهایی با

موضوع‌های انقلابی محدود نمی‌شود، بلکه شعر

انقلاب نامی است که برای یک سبک جدید در

عرصه شعر فارسی انتخاب کرده‌ایم؛ همانند

نام‌هایی چون: سبک خراسانی، عراقی، مکتب

بازگشت ادبی، شعر مشروطه، شعر نیمایی و...

ورزشی شعرهای حماسی و... کاربرد دارد. به خصوص در برنامه‌هایی که محتوای آنها ورزش باستانی است، شعرهای مذهبی، حماسی و... بسیار خوانده می‌شود. هم‌اکنون در شبکه‌های مختلف صدای جمهوری اسلامی ایران، بسیاری از برنامه‌های رادیویی را می‌شنویم که با یک قطعه شعر، آغاز و با قطعه شعر دیگر به پایان می‌رسند و همچنین در خلال برنامه‌ها، بخشی (آیتم) ادبی که شامل شعر و قطعه ادبی است، خوانده می‌شود. این مسئله شاید ارتباط بسیاری با شعر دوستی ما ایرانی‌ها داشته باشد که چنین نیز هست.

«شعر انقلاب» به‌عنوان حرکتی پویا و تازه، چه از جنبه ساختار و چه محتوا، در ادبیات امروز ایران، ظهور کرده و حرکت جدیدی در این عرصه به‌شمار می‌رود. شعر انقلاب عمری بیست و چند ساله دارد و از این نظر شعری جوان محسوب می‌شود، اما پویایی و تازگی لفظ و معنا، ساختار شکنی و رویکردهای

«راديو، رسانه‌ای گفتاری» است، اما کیفیت

برنامه‌هایش وابستگی بسیاری به «نوشتار» آن

دارد، تا آنجا که ساخت و پخش یک برنامه با

کیفیت، بدون «نوشتار مطلوب» امکان‌پذیر

نیست.

اجتماعی، انقلابی، دینی، روان‌شناختی و... آن را از نظر شکل، محتوا، زیبایی‌شناسی و... با دیگر جریان‌های شعر امروز متمایز کرده و تعریف و سبک و سیاق خاص خود را داراست. این حرکت نوین در ادبیات امروز ایران، برخلاف تصور عامه مردم، تنها به شعرهایی با موضوع‌های انقلابی محدود نمی‌شود، بلکه شعر انقلاب نامی است که برای یک سبک جدید در عرصه شعر فارسی انتخاب کرده‌ایم؛ همانند نام‌هایی چون: سبک خراسانی، عراقی، هندی، مکتب آذربایجان، مکتب وقوع، مکتب بازگشت ادبی، شعر مشروطه، شعر نیمایی و...

شعر انقلاب، موجودیت و ماهیت خود را مرهون پیشگامان خویش است که در بحبوحه انقلاب، به صف مبارزان پیوستند و در جبهه فرهنگی به مبارزه با رژیم پهلوی و دفاع از ارزش‌های انقلاب پرداختند و با پیروزی انقلاب اسلامی ابتدا شعرهای آنان در صداوسیما در ساخت سرودهای انقلابی و بعدها در سرودهایی برای دفاع مقدس، فلسطین، بوسنی و هرزگوین و در ساخت سرودهای عرفانی، اجتماعی، ملی و... مورد استفاده قرار گرفت. امروزه، برنامه‌های رادیویی سرشار از اشعار زلال آنان و ره‌پویان شعر انقلاب است. شاعرانی چون: حمید سبزواری، مشفق کاشانی، سپیده کاشانی، عباس براتی‌پور، نصرالله مردانی، بهمن صالحی، آرش باران‌پور، شهید احمد زارعی، علی معلم دامغانی، شیرین علی‌گلمرادی، یاور همدانی، حسین اسرافیلی، سیمین دخت وحیدی، پرویز بیگی حبیب‌آبادی، صفا لاهوتی، محمود شاه‌رخ، احمد عزیز، علیرضا قزوه، ثابت محمودی (سهیل)، عبدالجبار کاکایی، محمدعلی بهمنی، غلام‌رضا رحم‌دل، علی موسوی گرمارودی، عبدالرضا رضایی‌نیا، محمدرضا مهدی‌زاده، قیصر امین‌پور، رحمت حقی‌پور، حسن حسینی،

سیدمحمد عباسیه کهن، سلمان هراتی، ضیاءالدین ترابی، محمدرضا عبدالملکیان، محمدرضا سهرابی نژاد، یوسف علی میرشکاک، مهرداد اوستا، سیدمحمدحسین شهریار، طاهره صفارزاده، زکریا اخلاقی، ساعد باقری و... .

شعر انقلاب اولین بار، از بهمن ۱۳۵۷ با سرودهای انقلابی به

رادیو راه پیدا کرد. در سال ۱۳۵۸ شعرهای شاعران انقلاب، کم و بیش در برنامه‌های صبحگاهی و شبانه‌گاهی رادیو سراسری مورد استفاده قرار گرفت. در سال ۱۳۵۹ با آغاز دفاع مقدس (جنگ تحمیلی)، شعرهای بیشتری از شاعران انقلاب، در رادیو خوانده شد و از سال ۱۳۶۲ تا امروز کمتر برنامه‌ای را در رادیو می‌توان سراغ گرفت که در آن از شعر شاعران انقلاب استفاده نشده باشد. امروزه در تمام رادیوهای سراسری و استانی، شاهد پخش انواع غزل، مثنوی، دوبیتی، رباعی، چهارپاره، شعر نیمایی، شعر سپید، طرح و... از شاعران انقلاب هستیم و در این بین سهم رادیو فرهنگ، رادیو جوان و رادیو پیام بیش از رادیوهای دیگر است.

اگر فرض را بر این بگذاریم که هر شبکه رادیویی در روز، ۱۵ برنامه غیرادبی پخش کند و در هر یک از این برنامه‌ها (چه به صورت سرود و چه از طریق گوینده یا گزارشگر) تنها دو شعر خوانده شود، شش دقیقه از وقت آن برنامه به شعر انقلاب اختصاص می‌یابد. اگر هر شبکه تنها چهار برنامه ادبی داشته باشد و در این چهار برنامه هر روز فقط ۲۵ دقیقه، شعر انقلاب پخش شود روزانه به طور متوسط، سهم شعر انقلاب در یک شبکه رادیویی ۱۱۵ دقیقه است. حال اگر در سراسر کشور، ۳۰ شبکه رادیویی داشته باشیم، این رقم هر روز به ۳۴۵۰ دقیقه و در طی یک سال به رقم ۱۲۲۷/۲۵۰ دقیقه می‌رسد.

دلایل استقبال برنامه‌سازان رادیو، از شعر انقلاب چیست؟ آیا این مسئله، نشانگر موفقیت شعر انقلاب در ارتباط برقرار کردن با احساس و اندیشه مردم است یا اینکه برنامه‌سازان رادیو قصد دارند با استفاده از شعرهای تازه و امروزی به جذب مخاطبان بیشتری

بپردازند؟! این سؤالی است که برای یافتن پاسخ صحیح آن باید تحقیق‌های جامع میدانی انجام شود و این کار از حوصله و موضوع این مقاله خارج است.

ویژگی‌های شعر انقلاب

برخی از ویژگی‌ها و عناصر نهفته در شعر انقلاب را که موجب استقبال برنامه‌سازان رادیو و مخاطبان (شنونده‌ها) از این شعرهای پویا و امروزی شده است، می‌توان چنین برشمرد:

ویژگی‌های ساختاری

- تازگی و ساده بودن کلمات (لفظ) و بیان تشبیه‌ها، استعاره‌ها، تصویرها و تعبیرهای جدید و تازه در شعر انقلاب (شعر امروز) که همه فهم‌تر و مردمی‌تر از شعر کهن فارسی است
- کاربرد وزن‌های زیبا و گوش‌نواز در شعرهای کلاسیک (کهن) و نیمایی (شعر نو)

- استفاده از عناصر شعر امروز؛ مانند: تصویرپارادوکس، حسامیزی، موسیقی معنوی و...

- انعطاف‌پذیری کلمات و استفاده از موسیقی درونی، تکیه‌ها و تأکیدهای زبانی در ساختار شعرهای سپید، طرح و...

- خاصیت سروده شدن شعر

- تازگی و پیشرفت شعر کودک و نوجوان که پیشینه بسیاری در

هم‌اکنون در شبکه‌های مختلف صدای جمهوری اسلامی ایران، بسیاری از برنامه‌های رادیویی را می‌شنویم که با یک قطعه شعر، آغاز و با قطعه شعر دیگر به پایان می‌رسند و همچنین در خلال برنامه‌ها، بخشی ادبی که شامل شعر و قطعه ادبی است، خوانده می‌شود. این مسئله شاید ارتباط بسیاری با شعر دوستی ما ایرانی‌ها داشته باشد.

ادبیات فارسی نداشته و مربوط به پنج، شش دهه اخیر است و نقطه اوج و پیشرفت آن در دوره اخیر است

- خاصیت انعطاف‌پذیری ساختار شعر که می‌تواند به صورت‌های گوناگون (طنز، جد، شبه نمایش نامه، حکایت و...) سروده شود

- استفاده از شعر به عنوان ساختار و ارکان اصلی تعزیه‌نامه‌ها.

ویژگی‌های محتوایی

- جنبه مردمی بودن شعر انقلاب
- کاربرد موضوع‌های گوناگون که موجب فراگیرتر شدن شعر

انقلاب و جذب مخاطبان بیشتر می شود و به چندین بخش کلی مانند: موضوع های اجتماعی، دینی، عرفانی، انقلابی، سیاسی، فلسفی، حماسی و... تقسیم می گردد. البته ممکن است در برخی از شعرها، دو یا چند موضوع، باهم به کار روند؛ مانند: موضوع اجتماعی - انقلابی یا موضوع دینی - عرفانی - فلسفی و....

ویژگی های مناسبی برنامه ها

پس از انقلاب رادیو نیازمند شعرهایی جدید بود که تازگی لفظ و معنا، صور خیال جدید، عناصر شعری و ساختار زبان امروز را دارا باشد و بتواند نقیصه تکرار محتوا و کهنگی کلمات و... را برطرف کند و از طرف دیگر با استفاده از زبان ساده و امروزی و کلمات ملموس و همه فهم بتواند با مردم ارتباط بیشتری برقرار نماید و از این راه به جذب شنونده بیشتری در برنامه های رادیویی بپردازد.

رعایت مناسبی های مختلف در برنامه های رادیو اهمیت بسیاری دارد و شعر انقلاب تا حد امکان پاسخ گوی این مناسبت ها بوده است. در شعر کهن فارسی، بسیاری از مناسبت ها یافت نمی شود و برخی از مناسبت هایی که در شعر کهن، موجود است به علت کثرت تکرار در برنامه ها (طی سال های متمادی) برای مخاطبان تازگی و جذابیت خود را از دست داده است. بنابراین رادیو نیازمند شعرهایی جدید بود که تازگی لفظ و معنا، صور خیال جدید، عناصر شعری و ساختار زبان امروز را دارا باشد و بتواند نقیصه تکرار محتوا و کهنگی کلمات و... را برطرف کند و از طرف دیگر با استفاده از زبان ساده و امروزی و کلمات ملموس و همه فهم بتواند با مردم ارتباط بیشتری برقرار نماید و از این راه به جذب شنونده بیشتری در برنامه های رادیویی بپردازد و شعر انقلاب به خوبی از عهده این مهم برآمد. مناسبت ها در رادیو را می توان به چهار بخش تقسیم بندی نمود:

مناسبت های انقلابی: شامل دهه فجر، ارتحال امام خمینی (ره)، دفاع مقدس، سالروز شهادت شخصیت های بزرگ انقلاب، سالروز وقایع مهم انقلاب، انتفاضه مردم فلسطین و...
مناسبت های دینی: میلاد و شهادت یازده امام معصوم (ع) و حضرت زهرا (س)، میلاد و رحلت رسول اکرم (ص)، میلاد امام

مهدی (عج)، عید قربان، عید غدیر، معث رسول اکرم (ص)، ماه رجب، ماه شعبان، ماه مبارک رمضان، عیدفطر، انتظار ظهور امام زمان (عج)، دهه اول ماه محرم (تاسوعا و عاشورا)، سالروز شهادت یا وفات علمای بزرگ دین، سالروز میلاد حضرت مسیح (ع)، سالروز وفات حضرت زینب (س)، حضرت خدیجه (س)، حضرت معصومه (س) و...، سالروز ولادت حضرت ابوالفضل العباس (ع) و....

مناسبت های جهانی: روز جهانی کودک، روز جهانی معلولین، روز جهانی نابینایان، روز جهانی قدس و...
مناسبت های آیینی (فصلی): عید نوروز، چهار فصل (بهار، تابستان، پاییز، زمستان) و....

ویژگی های برنامه ای

- تأثیر مستقیم شعر بر عواطف مخاطبان (شنونده ها)
- خاصیت آرام بخشی شعر
- چگونگی خواندن (اجرای شعر) توسط گوینده ها
- جنبه شنیداری شعر که در رادیو از جنبه های نوشتاری و گفتاری آن بسیار بیشتر است
- تقویت معنوی و زیبایی شناسی کلام که به وسیله خواندن (اجرای شعر) در برنامه ها ایجاد می شود.

ویژگی های سازمانی و چاپ و نشر

- تعرفه ها و سیاست های سازمان صداوسیما در عرضه ادبیات امروز به مخاطبان
- چاپ و نشر نشریه های اشارات، گلبرگ معرفت، گنجینه و جزوه های ادبی گوناگون که در چند سال اخیر به همت مرکز پژوهش های اسلامی صداوسیما انجام شده است. این نشریه ها به صورت ماهنامه، چاپ می شود و هر ماه، در اختیار نویسندگان و برنامه سازان صداوسیما قرار می گیرد و نویسنده های رادیو از این نشریات برای نوشتن برنامه های گوناگون ادبی و غیرادبی استفاده می کنند

- در دسترس بودن مجموعه شعرهای شاعران متعدد و چاپ پرتعداد این مجموعه ها (به طور متوسط، هر سال، حدود ۳۰۰ مجموعه شعر بزرگسال و کودک و نوجوان) که توسط انتشارات حوزه هنری، بنیاد حفظ آثار و ارزش های دفاع مقدس، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، بنیاد شهید انقلاب اسلامی و در سال های اخیر، انتشارات نیستان و سایر انتشارات، چاپ و منتشر می شود.

ویژگی های نیروی انسانی

همکاری نویسندگان و شاعران متعهد با صداوسیما که این همکاری ها از جنبه های کمی و کیفیت، در رادیو به مراتب بیشتر از تلویزیون (سیما) است.